

ГЕНЕЗИС ІДЕЇ РОЗВИТКУ СОЦІОПРИРОДНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ФЕНОМЕН НАБЛИЖЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

У статті розкрито питання генезису ідеї розвитку соціоприродних цінностей як феномену наближення майбутніх фахівців початкової освіти до професійної майстерності. Висвітлено основні ідеї та концепції взаємодії людства з навколишнім середовищем як підґрунтя формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти.

Ключові слова: соціоприродні цінності майбутнього фахівця початкової освіти, генезис, педагогічна майстерність.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції екологічної освіти України та інших державних документах у галузі охорони довкілля акцентовано увагу на формуванні в особистості таких цінностей і моральних якостей, за яких готовність до природоохоронної діяльності, активна екологічна позиція, запобігання руйнівної поведінки інших є органічними складниками світогляду.

Проблема ціннісного ставлення до навколишнього середовища у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти знайшла відображення в дослідженнях М. Хроленко, Н. Борисенко, Н. Казанішевої, І. Малишевської та ін.

Проте, зазначає Л. Зязюн, не зважаючи на посилену увагу науковців до формування екоцілісної особистості в сучасній теорії екологічно-соціальної освіти, однією з центральних проблем є криза цінностей в освіті та виховання екологічного співжиття всесвітнього характеру [7, с. 78].

Мета статті – висвітлення питання генезису ідеї розвитку соціоприродних цінностей як феномену наближення майбутніх фахівців початкової освіти до професійної майстерності.

Розкриваючи окреслену проблему, варто зосередити увагу на таких дефініціях: “соціоприродні цінності майбутнього фахівця початкової освіти”, “генезис” та “педагогічна майстерність”.

Висвітленню теоретичних засад поняття “соціоприродні цінності” було присвячено ряд статей, у яких ми детально проаналізували сутність і структуру окреслених цінностей, тому надамо тільки визначення цьому феномену. Так, соціоприродні цінності майбутнього фахівця початкової освіти визначаємо як соціально-психологічні утворення, в яких відображено цілі, мотиви, ідеали, установки та інші світоглядні характеристики особистості вчителя, що утворюють систему його соціально ціннісних орієнтацій у процесі природозорієнтованої професійної педагогічної діяльності.

Педагогічна майстерність (за І. Зязюном) – найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо характеризувати якість результату), вияв творчої активності особисті педагога (якщо характеризувати психологічний механізм успішної діяльності). Сутність педагогічної майстерності, за вченим, – в особистості вчителя,

в його позиції, у здатності виявляти творчу ініціативу на основі реалізації власної системи цінностей.

Виходячи з того, що соціоприродні цінності є складовою системи цінностей вчителя початкової школи, процес формування цих новоутворень у майбутніх фахівців початкової освіти – одна зі сходинок до педагогічної майстерності.

Розкриваючи сутність поняття “генезис”, ми звернулися до тлумачного словника (за ред. В. Бусела), де дається таке визначення: “Генезис *тж.* Генеза (грец. *γένεσις* від грец. *γέννω* – породжую, створюю, лат. *genesis*) – походження, виникнення; процес утворення”.

У контексті проблеми генезису ідеї розвитку соціоприродних цінностей як феномену наближення майбутніх фахівців початкової освіти до професійної майстерності важливо зосередити увагу на провідних ідеях та концепціях взаємодії людства з навколишнім середовищем.

Так, перша концепція взаємодії людства з навколишнім середовищем розкриває цілковиту залежність людини від природи. Людина розглядалася давніми філософами як частина природи, а природа, у свою чергу, як вічний універсум, мірило мудрості. Єдність складових системи “людина – природа” як ідеологічна основа знайшла своє втілення у працях Гомера, Арістотеля, Теофраста, Плутарха, Гіпократа. Варто зазначити, що в цих філософських концепціях людина посідала відповідне місце та розумілася як мисляча істота і певною мірою вільна у своїх діях, однак її життя цілковито підпорядковувалось впливу зовнішніх сил природи.

Середньовічні мислителі вважали природу основою небесної божої благодаті. Сприймання природи в цю епоху було своєрідним запереченням античного світосприймання: продовжуючи лінію утилітарно-прагматичного ставлення до природи, воно відкидало ідею про неї як носія істинних законів буття [11, с. 26].

Аналізуючи спадщину української теолого-філософської школи (Володимир Мономах, Никифор, Кирик Новгородський, Іларіон Київський, Стефан Калиновський, Григорій Сковорода та ін.), зазначимо, що шанобливе ставлення наших пращурів до багатств природи базувалось на досить стійких язичницьких уявленнях, які згодом трансформувались під впливом християнської релігії в єдину філософсько-культурологічну, морально-етичну парадигму буття.

Так, в основі філософсько-етичної концепції Г. Сковороди лежить вчення про три світи та дві “натури” [12]. Три світи – це макросвіт (Всесвіт), мікросвіт (Людина) та світ символів (у першу чергу, Біблія). Кожен із названих світів, за філософом, складається з “двох натур” зовнішньої (видимої) і внутрішньої (невидимої). Видимий світ – це світ створений, матеріальний, а невидимий – Бог, дух, вічність. Навколишній світ він бачить як “проекцію сутнісних сил людини; світ має для нас людський смисл, і розкрити цей смисл – все одно, що розкрити природу людини” [13]. У цьому контексті просвітником сформульовано власну етико-гуманістичну систему розуміння людини з центральною ідеєю “внутрішньої людини”, еством якої є Бог.

Для другої концепції взаємодії людства з навколишнім середовищем характерним є трактування людини як вищої цінності, яка посідає чільне місце в системі “природа – людина – суспільство”. В основу цих поглядів покладено християнство, відповідно до цієї релігії система уявлень будувалася на основі ієрархії “Бог – людина – природа”. Християнство позбавило природні об’єкти душі та самоцінності: вони становлять інтерес тільки тією мірою, якою можуть бути потрібні людині в повсякденному житті.

Так, концептуальною ідеєю в працях Р. Декарта (“Метафізичні роздуми”, “Начала філософії”) є заклик до людини стати “господарем” природи. Дещо пізніше засновник німецької класичної філософії, фундатор нової ідеї розуму як творця І. Кант теоретично обґрунтував автономію волі людини, наголошуючи на тому, що вона (людина) – частина матеріального світу, яка в єдності з навколишнім світом підпорядковується вищій силі, і ця сила надає людині як “вищій істоті” право змінювати цей світ у своїх власних інтересах.

На думку В. Гегеля, творця всеосяжної системи філософії, у людини відбувається відчуження від природного буття, а природа постає як реальне відтворення “абсолютної ідеї”, а не як результат раціональної їх взаємодії. Л. Фейєрбах обґрунтував ідею, споріднену до попередньої, однак уже з матеріалістичних позицій. Він розглядав співвідношення “людина – природа” в контексті антропологічного принципу, тобто в категоріях родової сутності людини, абсолютизуючи її статус у природі.

У другій половині XVIII та протягом XIX ст. стрімкий розвиток промислового виробництва призводить до змін у системі “людина – навколишнє середовище”, що, у свою чергу, сприяє науковим пошукам природознавців та натурфілософів доби Французького просвітництва щодо пояснення проблеми протистояння людини й природи. Так, з однієї точки зору природа розглядалась як комплекс природних процесів, де людина займала провідну позицію (П. Гольбах), а з іншої – як сукупність соціально-політичних факторів, а не природних взаємозв’язків (К. Гельвецій), чи у вигляді інтелектуального середовища (Ж. Ламетрі). Проте спільним для всіх цих філософських позицій було визнання людини в довіллі як визначального фактора впливу на навколишнє середовище.

У контексті зазначеної проблеми не можна залишити поза увагою закони діалектичного матеріалізму, сформульовані та обґрунтовані Ф. Енгельсом, К. Марксом та доопрацьовані В. Плехановим і В. Леніним, у яких джерелом людського знання є матеріальний світ, а матерія, у свою чергу, функціонує в просторі й часі, у тісному взаємозв’язку і взаємозалежності людського буття і стану довкілля. Звідси саме людина, пізнаючи закони природи, може змінювати дійсність так, як це їй необхідно.

Отже, представники діалектичного матеріалізму обґрунтували діалектику об’єкта та суб’єкта, єдність суспільства, природи й людини (через працю, спосіб виробництва), стверджували, що тільки встановлення людських стосунків у суспільстві веде за собою й встановлення гармонійних відносин між природою та суспільством. Проте анархія виробництва довела відчуженість людини від природи до апогею, породила загрозу екологічної кризи.

Панування адміністративного волюнтаризму 1920–1930-х рр. та втілення ідей докорінної перебудови природи 1950–1960-х рр. зумовили різкий стрибок у розвитку науки й техніки, зростання технічних можливостей людини призвели до загострення взаємовідносин людини та природи. Якщо на початку розвитку промислового виробництва вплив суспільства на природу спричинював локальні зміни в природному середовищі й природа встигала нейтралізувати наслідки антропогенного впливу, то зі зростанням технічної озброєності людини вона втрачає здатність до відновлення.

Критичний стан довкілля в сукупності з об’єктивною потребою бережливого ставлення до природи зумовили необхідність пошуку шляхів оптимізації процесів взаємодії людини і природи як двох сил, що існують та діють у біосфері.

Отже, провідною ідеєю третьої концепції є необхідність гармонійної взаємодії і співіснування людини й природи (М. Мойсеев, І. Фролов, Г. Швевс та ін.). Порушуючи зазначену проблему, не можна не акцентувати увагу на ноосферній концепції українського академіка В. Вернадського, основні ідеї якої орієнтуються на глобальне й моральне вдосконалення людства, на його соціальне і духовне єднання із збереженням єдиної людської особистості в ноосфері, на організацію та впорядкування на рівнях “індивід – суспільство – людство” глобальної людської діяльності, спрямованої на підтримання організованості біосфери. На думку вченого, біосфера під впливом наукових досягнень та діяльності людини поступово переходить у новий стан – сферу розуму, або ноосферу [2].

В. Вернадський наголошував на гармонійному поєднанні емпіричного (природного) та морального (особистісного) в індивіді, визначаючи провідне місце людини в майбутньому. Пророче звучать його слова про те, що глобальна значущість людства робить кожен особистість морально відповідальною за долю майбутнього всіх людей (“еко-майбутнє”). В Екологічній енциклопедії (2007), за редакцією А. Толтоухова, поняття “еко-майбутнє” визначається як сукупність уявлень про майбутнє людства в екологічному аспекті, важлива складова сучасної прогностики та футурології [5, с. 337].

Однак мрії В. Вернадського стосовно того, що ноосфера стане наступним етапом розвитку біосфери, не стали реальністю. Людство продовжує свій шлях до безодні, організовуючи свою діяльність таким чином, що протиставляє сферу свого впливу – ноосферу сфері існування – біосфері, через це еко-майбутнє залишається під питанням.

Осмилення цієї ситуації об’єктивно породило екологічний імператив сучасності (від латинського *imparativus* – владний, наказовий): якщо людство хоче вижити, воно має докорінно та негайно змінити свій спосіб життя, характер взаємодії з природним довкіллям, свій світогляд. Саме за визначенням А. Толтоухова, “екологія в наші дні стає одним із епіцентрів формування нової загальнолюдської культури всіх людей ... в їх прагненні до гідного еко-майбутнього” [17, с. 7].

Цей термін ввів у науковий обіг у 1869 р. Ернст Геккель – німецький біолог-еволюціоніст. В Українсько-російському екологічному тлумачному словнику (упорядник: А. Котляр, (2005)) екологія (від грец. *oikos* – будинок, житло, місце перебування і ... *logos*) визначається як наука про відносини рослинних і тваринних організмів і утворюваних ними угруповань між собою і навколишнім середовищем. У словникові зазначено, що із 70-х рр. ХХ ст. формується екологія людини, або соціальна екологія, яка вивчає взаємодії суспільства і навколишнього середовища, а також практичні проблеми його охорони [18, с. 99].

У Великому енциклопедичному ілюстрованому словнику (2012), за редакцією В. Богатиренко, надається стисле визначення окресленого поняття: екологія – наука про відносини живих організмів між собою і з навколишнім світом [1, с. 260].

Аналізуючи ряд енциклопедичних словників, зазначимо, що екологія (від грецького *ekos* – дім, житло, місце знаходження, *logos* – слово, наука) розкривається як вчення про середовище, де живуть живі істоти й про відносини між цими живими істотами та навколишнім середовищем, або доктрина про найоптимальнішу рівновагу між людиною і навколишнім світом. А французький енциклопедичний словник “Mini Robert” дає таке пояснення терміна “екологія”: *logos* – із грецької означає слово як інструмент думки, а *ekos* – напівбожественна сут-

ність, духовний резонатор. Отже, за цим джерелом, “екологія” – це місце знаходження божественної сутності, духовного резонатора [25].

Виходячи з того, що в сучасній теорії еколого-соціальної освіти однією з центральних проблем є проблема кризи освіти й виховання екологічного співжиття, ми розглядаємо екологію як полідисциплінарну галузь знань про довкілля та сутність процесів її функціонування, а екологічну освіту і виховання як поліпредметну освітньо-виховну галузь, яка формує новий спосіб мислення особистості, сприяє усвідомленню себе частиною природи, без якої немислиме їхнє життя.

Сучасний екологічний стан у світі в цілому та в Україні зокрема багато вчених розцінюють як катастрофічний. Такий невтішний результат численних досліджень з окресленої проблематики активізував процес виникнення маси концепцій, які визначають шляхи підвищення ефективності перебудови суспільства і пристосування його до вимог сучасної екологічної ситуації.

Зазначимо, що наукові концепції взаємовідносин суспільства та природи мають свої витоки, починаючи з античних часів і закінчуючи сучасними дослідженнями в різних галузях знань.

Розглянемо деякі вищевказані концепції. Так, на початку ХХ ст. у США набув поширення інвайронменталізм.

У “Соціологічній енциклопедії”, за редакцію В. Городяненка, поняття “інвайронменталізм” розкривається як загальнотеоретична й світоглядна орієнтація, спрямована на збереження довкілля, поліпшення умов існування людини і розв’язання екологічних проблем; як глобальне мислення, що не має релігійних, національних і політичних кордонів та поширюється в усьому світі [15, с. 153]. На відміну від екологічного руху, що має за мету захист природи від людини, він орієнтується на боротьбу за виживання людини як біологічного виду, найважливішою умовою чого є якість навколишнього середовища.

За умов переходу від екстенсивного до інтенсивного природокористування в середині ХІХ ст. сформувалися чотири основні соціально-реформістські напрями у вирішенні проблеми взаємодії суспільства й природного середовища: консерваціонізм, охоронна концепція (біоцентризм), екологізм і економізм. Початковим етапом розвитку екоцентричної екологічної свідомості можна вважати консерваціонізм, який вплинув на розвиток зазначеної свідомості: прагматизм змінюється “далеким прагматизмом”, утверджується необхідність консервації природних ресурсів для майбутніх поколінь [24, с. 202].

У розв’язанні проблеми подолання об’єктного сприйняття природи велику роль зіграли універсальна етика та біоцентризм (І. Ганді, Г. Торо, А. Швейцер та ін.). Ці концепції базуються на позиціях ціннісної єдності людини та природи, суб’єктного сприйняття природи і непрагматичного характеру взаємодії з нею.

Ідеї оптимізації відносин у системі “суспільство – природа” набули розвитку в такому напрямі інвайронменталізму, як екологізм (О. Марш, Леопольд та ін.). На думку екологів, найвищу цінність становить гармонійний розвиток (кoeволюція) людини та природи. Зазначимо, що цей напрям сприяв формуванню уявлення про непрагматичну цінність природи, створив підґрунтя для поширення ідей системного холізму, морального співтовариства та екологічної етики.

У контексті окресленої проблематики зазначимо, що посиленню екоцентричної тенденції розвитку екологічної свідомості сприяв і російський космізм (М. Бердяєв, І. Кіреєвський, В. Соловйов, М. Федоров, П. Флоренський, П. Холодний, О. Чижевський та ін.). За російськими філософами, основою цього на-

пряму було уявлення про те, що людина не є самоцінністю, а цінністю тільки в єдності з природою. Відповідно було обґрунтовано нові моральні основи взаємодії людини з природою. Представники цього напрямку виступили з критикою антропоцентризму.

У суспільній свідомості протягом тисячоліть формувалася парадигма “людської виключності”, у якій привілеювали антропоцентризм, антиекологізм та соціальний оптимізм. Під антропоцентризмом, вказує російський учений С. Дерябо, розуміється система уявлень, для якої є характерним: 1) протистояння людини та природи; 2) сприйняття природи як об’єкта одностороннього впливу людини; 3) прагматичний характер мотивів та цілей взаємодії людини з природою [4].

Як бачимо, для антропоцентричної екологічної свідомості суттєвим є протистояння природи та людини, цінністю визначено саму людину, яка використовує природу з метою задоволення своїх прагматичних потреб.

Вивчення наукового підґрунтя щодо питання екоцентричної свідомості, як наголошує російський науковець О. Линенко, дало можливість визначити ідеї природного детермінізму в розвитку людської цивілізації, що суттєво вплинуло на погляди взаємодії людини та природи. Становлення екологічного напрямку в науці, зазначає дослідниця, поступово призвело до “інвайронментальної парадигми”, для якої є характерним: 1) сприймання людини як одного з багатьох видів на Землі; 2) сприймання людської діяльності як в соціальному, так і в природному контексті; 3) розуміння впливу екологічних законів на людство. Екологічна свідомість, яка базується на цій парадигмі була названа екоцентричною [8]. Зіставлення структур антропоцентричної та екоцентричної свідомості здійснено в таблиці.

Таблиця

Структура антропоцентричної та екоцентричної екологічної свідомості

Антропоцентрична екологічна свідомість	Екоцентрична екологічна свідомість
1. Вищою цінністю є людина	1. Вищою цінністю є гармонійний розвиток людини та природи
2. Ієрархічна картина світу	2. Заперечення ієрархічної картини світу
3. Мета взаємодії з природою – задоволення тих чи інших прагматичних потреб	3. Мета взаємодії з природою – оптимальне задоволення як потреб людини, так і потреб усієї природної спільноти
4. “Прагматичний імператив”: правильним є те, що корисне для людини	4. “Екологічний імператив”: правильним є те, що не порушує існуючу в природі рівновагу
5. Природа сприймається як об’єкт людської діяльності	5. Природа сприймається як рівноправний суб’єкт взаємодії з людиною
6. Етичні норми та правила не поширюються на взаємодію із світом природи	6. Етичні норми та правила поширюються як на взаємодію людей, так і на взаємодію з природою
7. Розвиток природи уявляється як процес, який повинен підкорятися меті та завданням людини	7. Розвиток природи уявляється як процес взаємовигідної єдності
8. Діяльність з охорони природи визначена прагматично: необхідно зберегти природне середовище для того, щоб ним могло користуватися майбутнє покоління	8. Діяльність з охорони природи визначена необхідністю зберегти природу заради неї самої та заради людства

У контексті окресленої проблеми варто зазначити, що основним завданням екологічної освіти та виховання є формування екоцентричної екологічної свідомості особистості.

Варто звернути увагу на новий напрям у педагогіці, запропонований С. Дерябо та В. Ясвін [3], у рамках якого розробляються критерії відбору змісту, а також підходи до визначення принципів, методів і форм екологічної освіти. За умов єдності трьох основ: екології, екологічної психології та педагогіки, які інтегруються в рамках екологічної психопедагогіки, – може ефективно здійснюватися екологічна освіта. Відповідно до трьох структурних компонентів цього феномену проблема його формування конкретизується на рівні трьох основних завдань екологічної освіти: формування адекватних екологічних уявлень, формування ставлення до природи, формування системи вмінь та навичок взаємодії з нею. Отже, автори пропонують комплексний підхід до формування цього феномену.

Багато з цих ідей тією чи іншою мірою детермінували, як ми вже зазначали вище, появу концепції стратегії сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992). Учені обґрунтували потребу нової концепції екологічної освіти, яку філософ-футуролог А. Урсул визначив як “випереджальну”. Ця концепція відображає перспективи XXI ст., а її ціннісно-світоглядною основою є розвиток особистості, яка характеризується, з одного боку, внутрішньою свободою та незалежністю у своїх думках і вчинках, а з іншого – високим ступенем відповідальності перед природою і суспільством за власну діяльність [19, с. 52].

Тоді як на думку М. Мойсеєва, І. Фролова, Г. Швєбса, переважна більшість ідей, які становлять методологічну основу концепції сталого розвитку, є утопічними, оскільки внаслідок людської діяльності порушено рівновагу природних процесів, відновити які за допомогою відомих сьогодні методів і технологій практично неможливо. Єдиним шляхом запобігання негативним впливам людської діяльності на природу є формування екологічно вихованої особистості з певними цінностями.

Порушуючи питання сталого розвитку в Україні, Т. Цой зазначає, що успіх цього розвитку залежить від розуміння людством першочерговості вирішення саме екологічних проблем. Цьому здатна сприяти екологічна етика, вказує дослідниця, за допомогою якої є можливим вироблення нових ціннісних парадигм, нових цінностей [22, с. 10]. У контексті сталого розвитку Т. Черноштан ґрунтовно досліджено філософсько-етичні засади екологічної освіти, де також зосереджено увагу на ціннісному аспекті особистості [23]. Досить детально проаналізовано аксіологічні основи екологічної етики в роботі С. Михайлюк [10].

Проблема цінностей, ціннісних орієнтирів у системі “людина – навколишнє середовище”, формування світоглядно-моральних цінностей майбутніх фахівців на сучасному етапі розвитку суспільства в соціолого-філософському аспекті розглядалася М. Гончаренко, В. Огнев’юком, Л. Панченко, С. П’янзін, М. Підлісним, А. Ярошенко, Г. Ярчук та ін.

У наукових дослідженнях висвітлено ряд питань, де цінності особистості посідають чільне місце, а саме: формування екологічного світогляду майбутніх учителів у процесі екологічної освіти й виховання (Г. Білявський, О. Головка, І. Костицька, Т. Нінова, М. Падун, Г. Пустовіт, Ю. Саунова, С. Совгіра, А. Федорук, С. Шмалей та ін.); посилення ролі екологічної доміанти в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів (Г. Білецька, А. Захлебний, І. Зверев, В. Ільченко, О. Король, О. Кудрявцева, О. Лабенко, Г. Марочко, О. Машенко, І. Суравегіна та ін.); формування відповідального ставлення молоді до навколишнього середовища (Л. Білик, В. Вербицький, М. Назарук, Н. Негруца, Н. Пустовіт, Л. Руденко, С. Сапожніков, Н. Чернова та ін.).

Вчені неодноразово зверталися до історичної педагогічної спадщини. Так, у контексті нашого дослідження не можемо залишити поза увагою цей аспект.

Порушуючи питання формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців початкової освіти в цілому та в системі “людина – навколишнє середовище” зокрема, зазначимо, що ще в історії педагогічної думки часів Київської Русі є значні досягнення. У XI–XII ст. з’явилися рукописи-збірки, серед яких були висловлювання та тексти педагогічного змісту, всевітньо відомі літописи “Ізборник” Святослава, “Слово про закон і благодать” Іларіона, “Повчання дітям” Володимира Мономаха тощо. У пам’ятках культури того часу є багато порад щодо виховання в дітей благочестя, шанування дорослих, поради батькам про те, як виховувати дітей. Автори давньоруських творів порушували ряд проблем, таких як виправлення недоліків суспільства, виховання людини, взаємовідносини між людьми та їх ставлення до природи.

Звертаючись до відомої пам’ятки XII ст. “Повчання дітям” князя Володимира Мономаха, відзначимо, що цей державний діяч давав своїм дітям поради, як жити, закликав їх любити Батьківщину, природу, наголошував на необхідності кожному задовольнятися своєю долею: “Природа різноманітна й цікаво створена, серед людських облич немає і двох однакових, птахи небесні, розселяючись весною по всій землі, знаходять кожна своє” [21, с. 81].

Історичні пам’ятки педагогічної думки того часу свідчать про те, що в основі вітчизняної культурної традиції лежить ідеал людини, що ґрунтується на ієрархії релігійних цінностей, на втіленні найвищих культурних якостей людини, насамперед моральних.

Питання ціннісної орієнтації особистості, її ставлення до природи знаходить відображення й у творчості видатного українського філософа і педагога Г. Сковороди. Він приділяє багато уваги внутрішньому світові людини, її цінностям. Г. Сковорода вирізняє в людині дві істоти: “дійсну”, “правдиву” людину та “тілесну”, “плотьську”. Емпірична людина, за філософом, – це “тінь, тьма і тління”: “Ти сновид своєї дійсної людини. Ти – риза, а вона тіло. Ти привид, а вона у тобі – правда. Ти – ніщо, а вона в тобі істота” [14, с. 75]. На його думку, дійсна людина як найвища цінність тотожна Богові за своєю суттю, за своїм серцем та її єдність з природою є найвищим благом.

Поняття “високодуховна людина” посідало чільне місце й у педагогічній спадщині Л. Толстого. Основне завдання вчителя, за гуманістом, – допомога вихованцеві усвідомити мету й сенс свого буття в єдності з природою. Визначаючи пріоритет життєвих знань перед шкільними, Л. Толстой, проводив уроки моралі з дітьми в Яснополянській школі, на яких у формі образної розповіді він створював життєві ситуації із відображенням цінностей буття, на перше місце ставлячи цінності духовні [21, с. 347].

У середині XIX – на початку XX ст. категорія цінності стала предметом осмислення науковців, коли зріс інтерес до суб’єктивного фактора, проблем людини, моралі, гуманізму. Прогресивні педагоги: Х. Алчевська, М. Драгоманов, А. Духнович, М. Корф, М. Пирогов, К. Ушинський, С. Русова – відзначали, що реалізація завдань, які стоять перед учителем, вимагають від нього глибоких знань, відданості своїй справі, певного комплексу цінностей.

Так, основу професійної майстерності вчителя М. Корф вбачав у вмінні сформулювати та розвинути в учнів почуття любові до науки, в необхідності добре знати свій предмет, у проведенні навчально-виховної роботи на засадах поваги

до особистості, доброзичливості та довіри, ціннісного ставлення до людини в природі та природи в людині.

Не суперечить вищевказаній позиції й погляди видатного російського педагога К. Ушинського, який вважав провідним орієнтиром учительської діяльності – вміння бачити в дитині людину, яка постійно розвивається, пізнаючи навколишній світ [20]. Зазначимо, що саме орієнтація на особистість дала йому змогу назвати педагогіку мистецтвом, яке базується на ціннісній основі наукових знань. Ці спеціальні знання К. Ушинський пов'язував із пізнанням людини в її різнобічній сутності, у знанні розумової й моральної природи дитини.

Ціннісну проблему в педагогіці у 20–30-х рр. ХХ ст. реалістично сформулював видатний радянський педагог А. Макаренко. Відстоючи ціннісний зміст педагогічної діяльності, він зазначав, що праця, яка не створює цінностей, не є позитивним елементом виховання, тому й так звана “навчальна” праця повинна виходити з уявлення про цінності, які вона може створити в повсякденному житті та в спілкуванні з навколишнім світом [9, с. 181].

У педагогічній спадщині щодо проблеми формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти чільне місце посідає діяльність павлівського педагога В. Сухомлинського. У книзі “Сто порад учителям” він визначає найцінніші якості вихователя, такі як “людяність, глибока любов до дітей, любов, у якій поєднано сердечну лагідність із мудрою суворістю й вимогливістю батька, матері...” [16, с. 11]. Актуальним для сьогодення є позиція педагога стосовно того, що основа вчительської праці – самовіддача як найвищий вияв сутності людини, яка не спустошує, а збагачує особистість, приносить їй радість і втілює найвищий рівень самосвідомості. Спадщина педагога ґрунтується на положеннях про безумовну неповторність і цінність людини, її індивідуальну свободу й гідність, на створенні умов для всебічного розвитку особистості, для її щоденного взаємозбагачення навколишнім світом.

Отже, стисло висвітлюючи проблему формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців початкової освіти в контексті вітчизняної педагогічної спадщини, зазначимо, що звернення до педагогічної скарбниці минулого дає можливість зберегти напрацьоване та успішно проводити дослідження на сучасному етапі розвитку освіти, враховуючи нові вимоги до педагогічної майстерності майбутнього фахівця початкової освіти.

Професійна підготовка майбутніх фахівців початкової освіти має орієнтуватися на зміни, які відбуваються в школі першого ступеня. Так, це впровадження з 1 вересня 2012 р. Державного стандарту початкової загальної освіти.

У цьому контексті варто навести думки директора Департаменту середньої та дошкільної освіти МОНмолодьспорту Олега Єреська щодо оновлення стандартів початкової освіти: “Тріумфальне повернення природознавства. Ми повернули в початкову школу природознавство – його протягом останніх років не було. Був штучний, не зовсім зрозумілий курс “Я і Україна”, в якому намагалися дати елементи і громадянської освіти, і природознавства. У стандарті також передбачено екологізацію всіх навчальних дисциплін” [6, с. 10]. Також він наголошує, що навіть гіпотетичний універсальний “рецепт” плану дій може не пробитися через стіну нерозуміння і небажання щось робити в самому закладі [6, с. 10].

Проте сучасні нововведення в жодному разі не зменшують значення в галузі педагогіки початкових класів методики природознавства, фундаментальних праць Т. Байбери, Н. Бібік, О. Біди, К. Гуз, В. Ільченко, П. Завітаєва, Н. Коваль,

Г. Ковальчук, Л. Нарочної, С. Собакар та ін. Учені також відстоюють думку щодо відповідності змін у початковій школі та оновлення вимог до професійної підготовки майбутнього вчителя.

Між іншим, спостерігається зменшення питомої ваги дисциплін природничого циклу в підготовці майбутнього вчителя початкової школи (з 4,65 до 3,3% порівняно з 2005 р.).

Аналіз вимог Галузевого стандарту вищої освіти, університетських навчальних планів та програм навчальних дисциплін за кредитно-модульною системою підготовки майбутніх фахівців зі спеціальності “Початкова освіта” (напряму “Педагогічна освіта”) у контексті проблеми формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти дав змогу дійти певних узагальнень:

- своєрідний каркас фахово-екологічної підготовки майбутніх учителів становлять дисципліни природничо-наукового циклу (зокрема, курс “Основи природознавства та екології”, що входить до нормативної частини цього циклу);

- навчальними планами передбачено засвоєння студентами інтегрованого курсу “Основи природознавства” й курсів “Методика викладання освітніх галузей “Природознавство” та “Суспільствознавство” (для студентів напряму підготовки 6.010102 “Початкова освіта”), “Сучасні технології ознайомлення молодших школярів з об’єктами природи” (для студентів за спеціальністю 7.01010201 “Початкова освіта”);

- результативність різновиду неперервної педагогічної практики студентів визначається спроможністю до збагачення їх досвіду еколого-виховної діяльності (зокрема, через занурення в навчально-виховний процес сучасної школи першого ступеня та позашкільні форми природничої просвіти молодших школярів у межах змістових ліній освітніх галузей “Природознавство” та “Суспільствознавство”).

Аналіз вимог Державного стандарту початкової загальної освіти, нових програм курсів “Природознавство” та “Суспільствознавство” для початкової школи дав змогу виявити напрями удосконалення природничоорієнтованої підготовки майбутніх фахівців початкової освіти, спрямованої на формування в них соціоприродних цінностей:

- узгодження Галузевого стандарту вищої освіти з напряму підготовки “Початкова освіта” з Державним стандартом початкової загальної освіти;

- спеціальна підготовки викладачів педагогічних закладів;

- створення портрета особистості вчителя початкової школи – носія соціоприродних цінностей; розгалуженої системи набуття знань та суспільно-професійного досвіду активного особистісного самовиявлення, внутрішньої готовності до їх здійснення;

- удосконалення навчально-виховного процесу (викладання навчальних дисциплін, виховного впливу, спрямування науково-дослідної роботи, педагогічної, навчально-польової та інших видів практик) завдяки наповненню його складових екологічним змістом, поєднанню традиційних та інноваційних методів і засобів в аудиторних та специфічних позааудиторних формах; занять соціоприродного змісту та професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти;

- науково-методичного забезпечення процесу формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти.

Висновки. На підставі вищевикладеного матеріалу нами визначено в теоретичній площині питання генезису ідеї розвитку соціоприродних цінностей як феномену наближення майбутніх фахівців початкової освіти до професійної майстерності.

У наступних наукових розвідках ми плануємо більш детально розглянути сутність принципу “коеволуції” як концептуальної основи формування соціоприродних цінностей вищевказаних фахівців.

Список використаної літератури

1. Великий енциклопедичний ілюстрований словник: 18 000 наук. ст. та ілюстр. / [В.В. Богатиренко та ін. ; перекл. з рос. І. Г. Данилюк]. – Донецьк : ВКФ “БАО”, 2012. – 768 с.
2. Вернадский В.И. Биосфера: избранные труды по биогеохимии / Владимир Иванович Вернадский / [вступ. ст. и прим. А.И. Перельмана]. – М. : Мысль, 1967. – 376 с.
3. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Ростов н/Д : Феникс, 1996. – 480 с.
4. Дерябо С.Д. Экологическая психология: Диагностика экологического сознания / С.Д. Дерябо. – М. : Московский психолого-социальный институт, 1999. – 310 с.
5. Екологічна енциклопедія : у 3 т. / [редкол.: А.В. Толстоухов (голов. ред.) та ін.] ; Всеукр. екол. ліга. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2007–2008. – Т. 1: А-Е. – 2007. – 432 с.
6. Єресько О. Автори підручників намагаються “впхнути” в них усе, що вони самі знають / Олег Єресько // Перша вчителька. – 2012. – № 1. – С. 6–10.
7. Зязюн Л.І. Постмодерн екологічної освіти Франції / Л.І. Зязюн // Педагогічна майстерність як система професійно-мистецьких компетентностей : зб. матер. IX Міжнарод. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької / [гол. ред.: І.А. Зязюн]. – Чернівці: Зелена Буковина, 2011. – Вип. 3 (7). – С. 76–80.
8. Линенко О.А. Формирование экологического сознания студентов технического вуза : дис. на соискание уч. степени д-ра пед. наук : 13.00.08 / Ольга Андреевна Линенко. – Астрахань, 2009. – 433 с.
9. Макаренко А.С. Избранные произведения : в 3 т. / А.С. Макаренко ; [ред. кол.: Н.Д. Ярмаченко и др.]. – К. : Рад. шк., 1984. – Т. 3. – 576 с.
10. Михайлюк С.Я. Аксиологічні основи екологічної етики : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.07 “Етика” / С.Я. Михайлюк ; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2009. – 16 с.
11. Основи соціоекології / [Г.О. Бачинський, Н.В. Беренда, В.Д. Бондаренко та ін. ; за ред. Г.О. Бачинського]. – К. : Вища шк., 1995. – 238 с.
12. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи / М. Попович ; [худож. оформ. О. Білецького]. – [2-ге вид.]. – К. : Майстерня Білецьких, 2008. – 256 с.
13. Сковорода Г.С. Вибрані твори / Г.С. Сковорода ; НАН України ; Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка ; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди; Харківське історико-філологічне товариство / [Леонід Ушкалов (прим. та комент.), Леонід Ушкалов (упоряд. та передмова), Сергій Вакуленко (прим. та комент.)]. – Х. : Прапор, 2007. – 384 с.
14. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів : у 2 т. / Г.С. Сковорода. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 1. – 530 с.
15. Соціологічна енциклопедія / [укл. В.Г. Городяненко]. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.
16. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1974. – 288 с.
17. Толстоухов А.В. Екологія як чинник глобальної революції / А.В. Толстоухов // Екологічний вісник. – 2007. – № 5. – С. 6–7.

18. Українсько-російський екологічний тлумачний словник: близько 2 400 термінів і понять / [пер. В.М. Копоруліна ; упоряд. А.М. Котляр]. – Х. : Факт, 2005. – 336 с. – (Словник фахівця).
19. Урсул А.Д. Модель опережающего образования: ноосферно-экологический ракурс / А.Д. Урсул // Философия экологического образования : сб. науч. ст. / [ред. И.К. Лисеев]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – С. 49–72.
20. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання: спроба педагогічної антропології / К.Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 1. – 326 с.
21. Хрестоматия по истории школы и педагогики в России: (до Великой Окт. соц. революции): [для пед. ин-тов] / [сост. и авт. введ. Очерков С.Ф. Егоров]. – [2-е изд., перераб.]. – М. : Просвещение, 1986. – 432 с.
22. Цой Т.В. Соціально-антропологічні засади екологічної етики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.04 “Філософська антропологія, філософія культури” / Т.В. Цой. – К., 2012. – 16 с.
23. Черноштан Т.М. Філософсько-етичні засади екологічної освіти : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.10 / Тамара Миколаївна Черноштан. – К., 2008. – 180 с.
24. Шмалей С.В. Екологічна особистість : монографія / С.В. Шмалей. – К. : Бібліотека офіційних документів, 1999. – 232 с.
25. Mini Robert. – Paris, 2005.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2012.

Крамаренко А.Н. Генезис идеи развития социоприродных ценностей как феномена приближения будущих профессионалов начального образования к профессиональному мастерству

В статье рассмотрен вопрос генезиса идеи развития социоприродных ценностей как феномена приближения будущих профессионалов начального образования к профессиональному мастерству. Раскрыты основные идеи и концепции взаимодействия человечества с окружающей средой как основа формирования социоприродных ценностей будущих профессионалов начального образования.

Ключовые слова: *социоприродные ценности будущего профессионала начального образования, генезис, педагогическое мастерство.*

Kramarenko A. The Genesis of the ideas of development of socio-nature values as a phenomenon of the approximation of future professionals in primary education to professional skills

The article discusses the issue of the Genesis of the idea of development of socio-nature values as a phenomenon of the approximation of future professionals in primary education to professional skills. Covers the main ideas and the concept of cooperation of mankind with the environment as a basis of socio-nature values of future professionals in primary education.

Key words: *socio-nature values of the future professional primary education, Genesis, pedagogical skills.*